

Makalenin Geliş Tarihi: 12.03.2021

1.Hakem Rapor Tarihi: 10.04.2021

2. Hakem Rapor Tarihi: 12.04.2021

Kabul Tarihi: 03.05.2021

HADİS İLMİNDE KADIN MUHADDİSLERİN LAKAPLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME (Araştırma Makalesi)

Alparslan KARTAL (*)

Öz

Hadis ilminin önemli sîmâları zikredilirken ağırlıklı olarak erkek muhaddislerden bahsedilmektedir. Hiç şüphesiz erkeklerin diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi Hadis alanında da tedris faaliyetleri, eser telifi, rivayet oranları gibi kriterler açısından sayısal olarak daha fazla oldukları bir vakta olsa da kadınların da bu alandaki hizmetleri yadsınamaz. Hadis ilminde kadınların yerine yönelik son dönemde yapılan birçok akademik çalışma ile bu konu da gün geçtikçe vuzûha kavuşmaktadır. Muhaddislerin lakaplarını ele alan Elkâb Edebiyatı kitaplarında erkeklerle beraber zaman zaman kadın muhaddislerin de lakaplarına yer verilmiştir. Kadın muhaddislere verilen lakapların mâhiyeti üzerine yapılan bu çalışmada, tespit edilen lakapların birçoğunun hadis ilmi ve Kur'an öğretimi ile meşguliyetleri nedeniyle kendilerine verildiği, bir kısmının ise başka nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür. İlmî nedenlerle verilen lakaplar, kadınların bu ilim dalındaki hizmetlerini, gayretlerini, kendi devirlerinde diğer ulema ve halk üzerinde oluşturdukları tesiri göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kadın muhaddislere verilen lakapların hiç birinin olumsuz anlam taşıması da çalışmada ulaşılan sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvi, Kadın Muhaddis, Lakap, Elkâb Edebiyatı.

A Study on the Nicknames of Women Hadith Scholars in the Science of Hadith

Abstract

While the important figures of hadith science are mentioned, predominantly male scholars are mentioned. Undoubtedly, although it is a fact that men are numerically higher in the field of hadith, as in other Islamic sciences, in terms of criteria such as teaching activities, writing of a work, and rates of narration, the services of women in this field

*) Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
(e-posta: kartalalparslan@hotmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5360-2361>

cannot be denied. With many recent academic studies on the status of women in hadith science, this issue is gaining more attention day by day. In the *Elkâb Literature* books, which deal with the nicknames of hadith scholars, the nicknames of female muhaddis are included in addition to men. In this study on the nature of the nicknames given by female hadith scholars, it was seen that many of the nicknames reached were given to them because of their knowledge in hadith, and some of them were due to other reasons. The nicknames given for scientific reasons are important in terms of showing the depth, services, efforts of women in this branch of science, and the influence they had on other scholars and people in their time. One of the conclusions reached in the study is that none of the nicknames given to female scholars have a negative meaning.

Keywords: Hadith, narrator, women hadith scholars, nickname, elkâb literature,

Giriş

İlim tahsili ve tedrisi, ayet-i kerimeler¹ ve hadislerle² takdir ve teşvik edilmiştir. Bu nedenle sahâbiler, Rasûlullah'tan işittiklerini anlama ve nakletme çabası içinde olmuşlardır. Nebevî teşvikin de etkisiyle, hem erkek hem de kadın sahâbilerin bir kısmı hadislerin rivayet edilmesi hususunda ön plana çıkmıştır. Sahâbe ve tabiîn dönemlerinde daha çok müşâfehe yöntemiyle nakledilen hadisler, tebe-i tabiîn devrinde belli bir oranda yazıya geçirilmeye başlanmıştır. İsnad sistemi ile paralel olarak râvilerin hayatları hakkındaki bilgiler ve güvenilirlikleri önem arz etmiştir.

Ağırlıklı olarak erkek râvi ve muhaddisler ön plana çıkmakla beraber, kadın râvi ve muhaddislerin de hadis ilminde azımsanmayacak katkıları vardır. Onların hadis ilmindeki durumlarına yönelik Türkiye'de bazı güncel kitap, makale ve tez çalışmaları yapılmıştır. Bolelli, Hicrî II-V. asırlar arasındaki kadın muhaddislerin hadis ilmindeki yerine yönelik önemli bir eser ortaya koymuştur.³ İbn Hacer'in hocaları özelinde hicrî sekiz ve dokuzuncu asırlardaki kadın muhaddisleri tanıtan Yılmaz'ın kitabı da bu alanda yazılan önemli eserlerdendir.⁴ Son dönemlerde yapılan ve bir doktora tezinin kitaplaşmış hali olan bir çalışmada da kadın sahâbilerin hadis rivayetindeki önemi ele alınmıştır.⁵ Türkiye dışında da bu mevzûda bazı kitaplar telif edilmiştir. Muhammed Ekrem Nedvî'nin kadın muhaddisleri ele alan İngilizce eseri⁶ ile Muhammed Hayr Ramazan Yusuf'un İslam tarihinde kadınların telif ettikleri eserlere yönelik kitabı zikredilmelidir.⁷ Nedvî'nin kadın

1) 58/*Mücâdele*/11; 35/*Fâtır*/28.

2) Buhârî, İlim 10; Müslim, Zıkr 39, Tirmizî, İlim 2, Ebû Dâvûd, İlim 1.

3) Nusrettin, Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1998.

4) Muhammet, Yılmaz, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

5) Sehâl D., Kotan Varlık, *Hadis Rivayetinde Kadın Sahâbiler*, Hikav Yayınları, İstanbul, 2020.

6) Muhammed Ekrem, Nedvî, *Al-Muhaddithat: The Woman Scholars in Islam*, Interface Publications, London, 2007.

muhaddisleri ele alan ve adeta ricâl kitabı niteliğinde hazırladığı ve yaklaşık 75 cilt olması beklenen eserinden, bu makalenin yazılması aşamasında yayımlanmamış olduğundan, istifade edilemedi.

Kadın sahâbilere yönelik gerek biyografik gerek de hadis ilmine katkıları yönüyle bazı lisansüstü çalışmalar da yapılmıştır.⁸ Ancak 2020 yılına kadar, kadın ve hadis konulu lisansüstü tezlerinin sayısının sadece 29'da kalması da dikkate çekmektedir. Yine bu konuda 2010-2020 yılları arasında Türkiye'de sadece bir doktora çalışmasının yapılmış olması da bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz bir seviyede olduğunu göstermektedir.⁹

Türkiye'de, kadın ve hadis konusunda, kitap ve tezlerin dışında makaleler de yazılmıştır. Sahâbe döneminden hicrî dokuzuncu asra kadar kadınların hadis ilmine katkıları bir makalede tetkik edilmiştir.¹⁰ Benzer şekilde sahâbe döneminden Memlükler devrine kadar olan süreçte kadınların hadis ilmine hizmetleri, bir başka makaleye konu olmuştur.¹¹ Kadınların hadis tedrisinde kullandıkları mekânlarla ilgili de bir çalışma yapılmıştır.¹² Memlükler dönemi kadın muhaddislerinden olan Meryem el-Ezrâiyye, müstakil bir makalede ele alınmıştır.¹³ Kadın ve hadis konusunda Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmaların meta-sentez analizini ele alan bir makale de önemli değerlendirmeler ihtiva etmektedir.¹⁴

Kadın ve hadis konusundaki bu literatüre bir katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada kadın râvi ve muhaddislere verilen lakaplar ele alınacaktır. Hadis râvilerinin ve muhaddislerin isim ve künyeleri hususunda ilk dönemlerden itibaren bazı eserler telif edildiği gibi onlara verilen lakaplar konusunda da telifât mevcuttur. Elkâb edebiyatı bağlamındaki bu eserlerde ve diğer kaynaklarda, sahâbe döneminden Memlükler devrine kadar olan zamanda kadın râvi ve muhaddislerle ilgili lakapların neler olduğu, verilmiş nedenleri ve erkeklere verilen lakaplarla mukayesesi, bu çalışmada incelenecektir. Kadın muhaddislere lakap verilmesinde hangi dönemde bir yoğunluğun olduğu ve bunun ne

7) Ramazan Muhammed Hayr, Yusuf, *el-Müellifât mine'n-nisâ ve müellefâtühünne fi't-târîhi'l-İslâmî*, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2000.

8) Mahmut, Yazıcı, "İlahiyat Fakültelerinde Sahâbilerle İlgili Tamamlanmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme", *EKEV*, Erzurum, 2014, C. 18, S. 59, 457-488.

9) Emine, Erdoğan Marsak, "Türkiye'de Hadis İlmünde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi", *HADITH*, 2020, S. 4, s. 62.

10) Mehmet, Eren, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", *AÜİFD*, Ankara, 2003, C. 44, S. 1, 83-110.

11) Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları (Memlükler Dönemine Kadar)", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, August 2016, C. 2, S. 1, 378-388.

12) Nağihan, Emiroğlu, "Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S. 37, İstanbul, 2017, 33-70.

13) Mehmet Fatih, Yalçın, "Memlükler Döneminde İlmî Hayatta Bir Kadın: Meryem el-Ezraiyye", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum, 2018, S. 50, 295-319.

14) Erdoğan, "Türkiye'de Hadis İlmünde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi", 51-88.

anlama geldiği irdelenecektir. Kendilerine lakap verilen kadın muhaddislerle ilgili diğer bilgilere de kısaca yer verilecektir. Lakaplar konusuna geçmeden önce ilm-i hadiste kadınların konumuna dair kısa bir bilgilendirme faydalı olacaktır.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Alıntılar bilimsel kurallara uygun yapılmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar dipnotlarda ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma Turnitin intihal programında da taranmıştır.

1. Kadınların Hadis İlimindeki Yeri

Kadınların hadis ilmindeki durumunu ortaya koyan birçok çalışmaya yukarıda işaret edilmişti. Bu konunun tafsilâtı mezkûr eserlerde mevcut olduğundan burada kısaca bazı temel noktalara temas edilecektir.

1.1. Hadis Rivayeti ve Tedrîsinde Kadınların Yeri

Günlük hayatının ekseriyetini, kendisine vahyolunanı tebliğ ve ümmetini irşâd ile geçiren Hz. Peygamber'in hem erkek hem de kadın muhatapları vardı. Mevcut sosyal hayatın doğal bir sonucu olarak Rasûlullah'ın erkek sahâbilerle daha fazla beraber olduğunu gören ashâb-ı kirâmın kadınları, Cuma ve Bayram namazlarında dinledikleri hutbeleri¹⁵ yeterli görmeyip kendileri için müstakil bir sohbet günü talep etmişler ve haftanın bir günü kendilerine tahsis edilmiştir.¹⁶ Bunun dışında kadınlar, merak ettikleri hususlarda özel olarak Rasûlullah'la görüşmüşler ve sorularını sormuşlardır.¹⁷

Kadın sahâbilerin dinlerini öğrenme hususundaki bu gayretleri onu tebliğ etmede de görülmüştür. İşittikleri hadisleri rivayet etme konusunda kadın sahâbiler de üzerlerine düşen vazifeyi ifâ etmişlerdir. Hz. Peygamber'in eşlerinin diğer hususlarda olduğu gibi hadis rivayetinde de önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Hz. Aişe (ö. 57/677) en çok hadis rivayet eden muksirûndandır. Onu takiben sırasıyla Ümmü Seleme (ö. 61/681), Meymûne bnt. Hâris (ö. 51/671), Hafsâ bnt. Ömer (ö. 45/665) ve Ümmü Habîbe (ö. 44/664) en çok hadis rivayet eden peygamber eşleridir. Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme'den sonra en çok hadis rivayet eden kadın sahâbi ise Esmâ bnt. Ebîbekr'dir (ö. 73/692). Dördüncü sıradaki Hz. Meymûne'den sonra en çok rivayeti günümüze ulaşan ise Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Hanî'dir (ö. 50/670'ten sonra). Son dönemde yapılan bir çalışmaya göre, 105 civarındaki kadın râvinin rivayet ettiği toplam 1250 civarındaki hadisin 850'si evzâc-ı

15) Müslim, İman 34; Tirmizî, İman 6.

16) Buhârî, İlim 36.

17) Buhârî, İlim 34; Müslim, Birr 152; Ebû Dâvûd, Eymân 22; İbn Mâce, Nikah 10.

tâhirattan, geri kalanı ise diğer kadın râvilerden nakledilmiştir.¹⁸ Müsned türü eserlerdeki kadın râvilerin rivayetlerinin tüm rivayetler içerisindeki oranı %10 ile %12 arasında değişmektedir.¹⁹ Bu durum kadınların hadis rivayetinde önemli bir yerinin olduğuna delâlet etmektedir. Kadınların ilk asırlarda toplum içindeki sosyal statüsü göz önüne alındığında mezkûr oranın azımsanmayacak seviyede olduğu açıktır. Sahâbe ve tabiîn dönemindeki bu önemli katkı oranının sonraki dönemlerde düştüğü tespit edilmişse de²⁰ hicrî 5. asırda yeniden yükselişe geçmiştir.²¹ Hicrî 8. ve 9. asırlar ise kadınların hadis rivayeti konusunda altın devir olarak nitelendirilebilir.

Hicrî 8. ve 9. asrın önemli devleti Memlûkler döneminde kadınlar, sosyal, ekonomik ve idarî alanlarda artan etkinliklerine paralel olarak, ilim, eğitim ve kültür sahasında da önceki dönemlere göre belirgin bir şekilde temâyüz etmişlerdir. Özellikle devlet erkânının eşleri, akrabaları ve himayeleri altında olan kadınların farklı alanlarda ön plana çıktıkları, dönemi konu edinen eserlerde tespit edilmiştir.²² Bu dönemde kadınlara özel medreselerin mevcudiyeti²³ dikkat çekmektedir. Kadınların bu dönemde en çok rağbet gösterdikleri ilim dalı ise hadis olmuştur.

Mezkûr coğrafyada yetişen önemli hadis âlimlerinden olan İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *el-Mecmeü'l-müesses* adlı eserinde yer verdiği 730 hocasından 60'ının kadın olması ve bunların çoğundan hadis işitmiş olması dikkate değerdir.²⁴ Ebü'l-Hayr es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) dokuzuncu asrın meşhur sîmâlarını tanıttığı eserinde ise yaklaşık 1075 kadına yer verilmesi ve bunların önemli bir kısmının ilim ehli olup hadis rivayetiyle de meşgul olması dikkat çekicidir.²⁵ Kadın muhaddisler sadece diğer kadınlara hadis dersi vermemiş, yukarıda belirtildiği gibi çok sayıda erkek muhaddisin yetişmesinde rol oynamışlardır.

Kadınlar hadis ilminin rivayet alanına katkıda buldukları gibi tedris faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. İlk asırlarda bu faaliyetleri kendi evlerinden yürütmekte iseler de sonraki dönemlerde ilim için tahsis edilen cami, dârülhadis ve medrese gibi bazı mekânlarda da ders okutmuşlardır.²⁶ Özellikle Memlûkler döneminde, devlet erkânının da desteği ile kadınların bu alanda daha görünür oldukları bir vakıdır.

18) Kotan, *Hadis Rivayetinde Kadın Sahâbiler*, s. 321-323.

19) Kotan, *Hadis Rivayetinde Kadın Sahâbiler*, s. 36.

20) Eren, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", s. 87-88.

21) Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s. 46-194.

22) İsmail, Yiğit, "Memlûkler Zamanında (1250-1517) Kadın", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2004, C. 40, S. 2, s. 132; Memlûkler döneminde hadis konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis, Kahire 1392-1517*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012.

23) Andre, Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı*, Çev. Turhan Ilgaz, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005, s. 208.

24) İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-Mecmaü'l-müesses li'l-mucemi'l-müfehres*, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, Dârü'l-ma'rife, Beyrut, 1413/1992.

25) Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kâhîrî, *ed-Dav'ü'l-lâmî' li ehli'l-karni'r-tâsi'*, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayât, I-XII, Beyrut, trs., C. 12, s. 2-168.

26) Emiroğlu, "Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar", s. 33-70.

1.2. Hadis Eseri Telifinde Kadınların Yeri

Kadın muhaddislerin hadis rivâyeti ve tedrisi alanlarındaki katkı oranlarının, eser telifi mevzûsunda düştüğü görülmektedir. Bunun birçok sebebi dile getirilebilir. Kadınların tarihsel süreçte çocuk yetiştirme, ev işlerini yürütme gibi örften gelen meşguliyetleri nedeniyle eser telifinde zayıf kaldıkları savı bunlardan biridir. Ayrıca kadınların hadis ilminde semâ ve rivayet hususuna, telife nisbeten daha çok rağbet göstermeleri de dile getirilmektedir. Son olarak muhaddislerin hayatlarına dair eserlerde birçok kadının meçhûl olarak görülmesinden kıyasla kadın muhaddislerin eserlerinin de zamanla görmezden gelinerek eserlerde zikredilmemesi gibi bir sebep de öne sürülebilir.²⁷ Kadın muhaddislerin, daha çok meşyahâ ve cüz türünde eser verdikleri yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur.²⁸

2. Kadın Râvi ve Hadisçilere Verilen Bazı Lakaplar

Araplarda bir kişiyi niteleyen isim, künye, nisbe gibi bilgilerin yanında lakap da önem arz etmektedir. Şüphesiz lakap takma hemen hemen her toplumda vardır. Kişinin benzer isimdeki kişilerden ayırt edilmesi, methedilmesi veya kötülenmesi gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Şair ve ediplere verilen lakaplar üzerine birçok eser telif edildiği gibi, ekseriyetle muhaddisler için kullanılan lakapları konu edinen kitaplar da vardır. Lakaplar, benzer isimdeki muhaddisleri birbirinden tefrik edebilmek için olduğu kadar, onların fizikî, ahlakî, nesebî ve ilmî bazı özelliklerini tanımak için de önem arz etmektedir. Lakap bilgisi, usûl eserlerinde hadis ilimlerinden biri olarak görülmüştür.²⁹

Bu bölümde, kadın muhaddislere verilen lakaplardan bazıları iki başlık altında incelenecek ve sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

2.1. Kadın Sahâbilere Verilen Bazı Lakaplar

Tüm kadın sahâbilerin lakapları ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada ekseriyetle hadis rivayet eden ya da rivayetlerde adı geçen bazı kadın sahâbilerin lakapları ele alınacaktır.

Ümmü Ebîhâ (أم ابیہا): Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın lakabıdır ki "babasının annesi" anlamına gelmektedir. Bilhassa Hz. Hatice'nin vefatından sonra onun boşluğunu doldurmak amacıyla Hz. Peygamber'e gösterdiği merhamet ve ihtimam nedeniyle kendisine verilmiş olmalıdır. Hz. Fatıma'nın "iffetli" anlamında "betûl"; "çiçek, parlak yüzlü kadın" anlamında "zehrâ"; "âlemlerdeki kadınların efendisi" anlamında "Seyyi-

27) Yusuf, *el-Müellifât mine'n-nisâ*, s. 13-15.

28) Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s. 217-220.

29) Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Çev. Muhammed Enes Topgöl, Faik Akçaoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, C. 2, s. 1336.

detü Nisâi'l-Âlemîn" lakapları da vardır.³⁰ Hz. Fatma, Rasûlullah'tan 18 hadis rivayet etmiştir.³¹

Hümeýra (حميرا): "Beyaz tenli" anlamındaki bu lakap Rasûlullah tarafından, eşi ve muksirûndan olan tek kadın sahâbi olan Hz. Aişe'ye verilmiştir. Hz. Aişe'nin, *ümmü'l-mü'minîn, siddikâ, müberrâ, muvaffaka, tayyibe* ve *Habîbetü Resûlillâh* gibi lakapları da vardır.³²

Ümmü'l-Mesâkîn (ام المساكين): Ezvâcî tahirattan olan Zeynep bnt. Huzeyme için kullanılan ve "fakirlerin annesi" anlamına gelen bu lakap, fakirleri çokça yedirmesi ve onlara tasaddukta bulunması nedeniyle kendisine verilmiştir.³³

Zâtu'n-Nitâkeyn (ذات النطاقين): Hz. Ebûbekr'in kızı ve Hz. Aişe'nin kız kardeşi olan Esmâ bnt. Ebîbekr, hicret için yol azığı hazırladığı esnada kapların ağzını bağlarken ip bulamayınca belindeki kuşağı çıkarıp ikiye böldü ve kapları bağladı. Bu gayreti ve fedakarlığı nedeniyle Rasûlullah ona "Allah bu kuşağına mukabil cennette sana iki kuşak versin" cümleleriyle iltifatta bulunmuştur. "İki kuşak sahibi" anlamındaki lakap bu olay üzerine kendisine verilmiştir.³⁴

Sâhibetü'l-Cemel (صاحبة الجمال): Zeyd b. Amr b. Harâm en-Neccâr'ın annesi Ümmü Zeyd bnt. Haram b. Amr, Rasûlullah'a biat etmiş bir kadın sahâbidir. Muhammed b. Ömer'in nakline göre kendisine "Sâhibetü'l-Cemel (Deve sâhibesi)" lakabı verilmiştir.³⁵ Muhtemelen bu lakap sahip olduğu bir deveye nisbeten kendisine verilmiş olmalıdır.

Hatîbetü'n-Nisâ (خطيبة النساء): "Kadınların hatibi" anlamına gelen bu lakap, Muaz b. Cebel'in amcasının kızı Esmâ bnt. Yezîd b. es-Seken b. Rafî' el-Ensârî el-Evsî için kullanılmıştır. Ümmü Seleme künyesine sahip olan bu kadın sahâbi, Rasûlullah'tan birkaç tane hadis rivayet etmiştir. Yermûk savaşına katılmış ve dokuz Rum'u bizzat öldürmüştür. Savaştan sonra bir müddet daha yaşamıştır.³⁶ Mezkûr lakap kendisine, kadınlara yönelik sohbetlerindeki hitap kabiliyeti nedeniyle verilmiş olmalıdır.

el-Attâre (العطارة): el-Havlâ el-Attâre, Medine'li olup Rasûlullah'a biat etmişti. Kocasını şikâyet için Rasûlullah'a gitmiş, görüşmesi esnasındaki konuşmalar, eşler arasın-

30) İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, C. VIII, s. 262-268.

31) Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları (Memlükler Dönemine Kadar)", s. 382.

32) Ömer, Sabuncu, *Müminlerin Anneleri*, Ed. Adnan Demircan-Ömer Sabuncu, İstanbul, Siyer Yayınları, 2017, s. 166.

33) İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *Üsdü'l-ğâbe*, Dârü'l-fikr, Beyrut, 1989, C. 6, s. 129.

34) İbn Hacer, *Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb*, thk. Abdülazîz Muhammed b. Sâlih, Mektebetü'r-Rüşd, I-II, Riyâd, 1989, C.I, s. 314.

35) İbn Sa'd, Muhammed el-Hâşimî el-Basrî, *Kitabü'l-tabakâti'l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990, C. VIII, s. 33.

36) İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 22.

daki hukuka yönelik bir rivayet olarak kaynaklarda nakledilmiştir.³⁷ Güzel kokuyu sevdiğinden ve mezkûr rivayette de geçtiği gibi sıklıkla kullandığından, kendisine “kokucu” anlamındaki “el-Attâre” lakabı verilmiştir.³⁸ el-Havlâ adında başka sahâbiler de vardır. Birincisi, el-Havlâ bnt. Tüveyt b. Habîb el-Esedîye ki Hz. Hatice’nin arkadaşı olup gece ibadetiyle meşguliyeti ile bilinmektedir; ikincisi ise sahâbilerden Osman b. Ma’zûn’un hanımıdır.³⁹ “el-Attâre” lakabı bu isimdaş sahâbileri birbirine karıştırmamak için önem arz etmektedir.

el-Hansâ (الخنساء): Arapların en meşhur kadın şairlerinden olan el-Hansâ’nın asıl ismi Tûmâdâr bnt. Amr bin eş-Şerfd olup, Rasûlullah’a biat etmiş; şiiirlerinden dolayı iltifata mazhar olmuştur.⁴⁰ “Kalkık burunlu” anlamında “el-Hansa” onun lakabı olup daha çok bununla meşhur olmuştur. Bu lakap, ceylanın burnunun güzelliğine benzetme amacıyla güzel burunlu kadınlara verilir.⁴¹

Ekletü’l-Esed (اکلة الاسد): Leylâ bnt. el-Hâtim b. ‘Udey b. ‘Amr b. Sevâd Hazrec kabilesinden olup Ensar’dan Rasûlullah’a biat eden ilk kadındır. Kendisiyle evlenmek istediğini söylemek için Rasûlullah’a arkadan yaklaşmış, sırtına dokununca ona “ekletü’l-esed” yani “aslanın yediği kişi” lakabıyla hitap edilmiştir.⁴² Bu olaydan sonra Leylâ’nın lakabı olarak kullanılmıştır. Aniden arkadan yaklaştığı ve sırtına dokunması sonucu, muhtemelen bir memnuniyetsizlik ifadesi olarak Rasûlullah tarafından söylenmiştir. Bu meseleyle ilgili bir de şöyle bir rivayet vardır ki mezkûr sahâbi, Medine’deki bahçeli evinde, duvarın arkasında gusül alırken, bir kurt üstüne atlayarak onu parçalayarak öldürmüştür. İbn Sa’d’ın bu rivayeti, mezkûr sözün bir beddua olduğunu ihsas ettirmektedir. Bu da muhtemelen, Leylâ’nın önce Rasûlullah ile evlenip sonra kavminin sözüne kanarak hemen boşanma talep etmesiyle ilgili bir rivayete dayandırılmaktadır.⁴³ Ancak bu nakil, kesinlik arz etmeyen zayıf bir haber olup yaygınlık kazanmamıştır.

el-Cerbâ (الجرباء): “Yıldızlarla parıldayan semâ”⁴⁴ anlamına gelen bu kelime, Talha b. Ubeydullah’ın hanımı olan, güzelliğiyle meşhur bir kadın sahâbinin lakabıdır. İshak adında bir çocuğunun olduğu nakledilmiştir. Adı bilinmeyen bu kadın sahâbi, Cerbâ bnt.

37) İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, C. III, s. 336.

38) Ciyânî, Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed el-Gassânî, *Takyîdü’l-mühmel ve temyîzü’l-müşkil*, thk. Ali b. Muhammed el-Umrân, Muhammed Azîz Şems, Dârü’-âlemi’l-fevâid, Mekke, 200, C.I, s. 413.

39) İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, C. VII, s. 76-77.

40) İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah, *el-İstîâb fî ma’rifeti’l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Be-câvî, Dârü’l-ceyl, Beyrut, 1992, C. IV, s. 1798.

41) İbn Kayyim, el-Cevziyye, Muhammed b. Ebîbekr ed-Dimaşkı, *et-Tibyân fî eymanı’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Sâlim el-Batâfî, Dâr ‘Âlemi’l-Fevâ’id, Mekke, 1429, s. 187.

42) İbn Sa’d, *Tabakât*, C. VIII, s. 119, 255.

43) İbn Sa’d, *Tabakât*, C. VIII, s. 304.

44) İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, C. I, s. 260.

Kassâme olarak tanınmıştır. Güzelliği o kadar meşhurdu ki, diğer kadınlar, onun yanında çirkin göründüklerinden yanına yaklaşmazlardı.⁴⁵

el-Bersâ (البرصاء): “Cilt hastalığı olan veya aşırı beyaz tenli kadın” anlamına gelen “el-Bersâ” lakabının verildiği iki sahâbi vardır: Cemre bnt. el-Hâris b. Afv ve Kebşe bnt. Sâbit b. el-Munzir b. Haram b. ‘Amr b. Zeyd. Cemre’nin, Ümâme ve Kûsâfe olmak üzere iki farklı ismi daha vardır. *Tabakât*’taki rivayete göre Rasûlullah, Cemre’yi babasından istemiş, o da yalan söyleyerek kızının abras hastası olduğunu iddia etmiştir. Fakat evine geldiğinde kızının gerçekten bu hastalığa dâcâr olduğunu görmüştür.⁴⁶ Kebşe ya da Kebîşe ise Hassân b. Sâbit’in kız kardeşi olup mezkûr lakapla bilinmektedir.⁴⁷

el-Mücâdile (المجادلة): “Tartışan kadın” anlamına gelen bu lakap, kocasıyla zihâr konusundaki tartışmasını Rasûlullah’ın huzuruna taşıyan ve Mücadele Suresi’nin ilgili ayetlerinin inmesine vesile olan Havle bnt. Sa‘lebe b. Esrem için kullanılmıştır.⁴⁸

Rumeysâ (رميصاء): “Gözü çapaklı ve zayıf kadın” anlamındaki bu lakap, Enes b. Mâlik’in annesi, Ümmü Süleym künyesi ile meşhur Gumeysâ bnt. Milhân (Mâlik) b. Hâlid için kullanılmıştır.⁴⁹ 14 hadis rivayet etmiştir.⁵⁰

es-Sammâ (الصماء): Ashab-ı kiramdan Abdullah b. Büsr’ün kız kardeşi olan Behiyye bnt. Büsr’ün lakabı “sağır” anlamına gelen “es-Sammâ”dır. Muhtemelen işitme hususunda bir özrü mevcut olduğundan bu şekilde lakaplandırılmıştır. Dârekutnî onun lakabının “Behîme” olduğunu iddia etmiştir. Farz oruçları dışında cumartesi günü oruç tutulmasını Rasûlullah’ın nehyettiğine dair bir rivayetin dışında rivayette bulunmamıştır.⁵¹

eş-Şehîde (الشهيدة): Ümmü Varaka olarak meşhur olmakla beraber adı bilinmeyen bu kadın sahâbi, Ensar’dan olup Abdullah b. el-Hâris’in kızıdır. Rasûlullah’a biat etmiş, Kuran’ı hıfz etmiştir. Bedir Savaşı’na katılarak şehid olmayı arzuladığını Rasûlullah’a iletmiş fakat evinde kalması ve Allah’ın kendisine şehitliği önünde sonunda nasip edeceği kendisine müjdelendiği. Bizzat Rasûlullah tarafından kendisine “şehîde” lakabı verilmiştir. Hz. Ömer döneminde köleleri tarafından şehîd edilmiştir. Hadis kaynaklarında iki rivayetine yer verilmiştir.⁵²

45) İbn Sa’d, *Tabakât*, C. V, s. 336.

46) İbn Sa’d, *Tabakât*, C. VIII, s. 22, 47.

47) İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, C. VII, s. 240.

48) İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 118.

49) Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü’l-evliya ve tabakâtü’l-asfiyâ*, Dârü’l-kütübi’l-Arabî, Beyrut, 1405, C.II, s. 57.

50) Eren, “*Kadınların Hadis İlmine Katkıları*”, s. 85.

51) İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, C. VII, s. 40.

52) İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VIII, s. 489.

eş-Şeymâ (الشيماء): Hz. Peygamber'in süt annesi Halime'nin kızı olan Huzâfe ya da Cüdâme bnt. el-Hâris b. Abdiluzâ'nın lakabı "Şeymâ" olup daha çok lakabıyla bilinmiştir.⁵³ Muhtemelen vücudunda benleri olduğu için bu lakap kendisine verilmiştir.

2.2. Hicrî I-IX. Asırlarda Kadın Muhaddislere Verilen Bazı Lakaplar:

Bintü'l-Bakkâl (بنت البقال): "Bakkalın kızı" anlamına gelen bu lakap Hatice bnt. Musa b. Abdillah (ö. 437/1045) için kullanılmıştır. Ebû Hafs İbn Şahîn'den (ö. 385/996) hadis işitmiş ve hadis rivayetinde bulunmuştur. Bağdat'ta vefat etmiştir.⁵⁴ Vaazları meşhur olan Hatice'ye, muhtemelen babasının mesleğine nisbetle mezkûr lakap verilmiştir.

Bintü'l-Keyyâl (بنت الكيال): "Tartıcının kızı" anlamına gelen bu lakap muhtemelen babasının veya ailesinden birisinin mesleğine nisbeten, Hulle bnt. el-Hasen ed-Dımaşkiyye (ö. 806/1403) için kullanılmıştır. Mizzî ve Birzâlî gibi muhaddislerden semâda bulunan Hulle, İbn Hacer'e de icazet vermiştir.⁵⁵

Fahrü'n-Nisâ (فخر النساء): "Kadınların övüncü" anlamına gelen bu lakap, İbnü'l-Cevzî'nin kendisinden rivayette bulunduğu kadın hocalarından olan Şühde bnt. Ebî Nasr Ahmed b. el-Ferec b. Ömer (ö. 574/1178) için kullanılmıştır. Hadis ilmindeki vukûfiyeti ve faaliyetleri nedeniyle bu lakap kendisine verilmiş olmalıdır.⁵⁶ Ca'fer b. es-Sirâc, et-Tırâd ve dönemindeki diğer bazı muhaddislerden hadis işitmiştir. Hadis ilminde âlf isnâd sahibi olması, güzel yazısı ve sâlih amellere düşkünlüğü ile bilinen Şühde, yaşadığı dönemde hilafet sarayında ders verir, zamanının çoğunu burada geçirirdi. Çünkü kocası Abbasî halifesi el-Muktedî-Biemrillâh'ın (ö. 487/1094) döneminde önemli bir devlet adamıydı.⁵⁷ 100 yıla yakın uzun ömrü boyunca hadis ilmine hizmet etmiştir.⁵⁸ Bu lakabın kendisine verildiği diğer bir kadın muhaddis ise, Hatice bnt. el-Ubeyrî'dir (ö. 570/1174). Sâlihâ ve dindar bir kadın olan Hatice, 90 yıllık ömrünün sonuna kadar hadis okutmuştur.⁵⁹

el-İberiyye (الإبري): Yukarıda hakkında bilgi verilen Şühde'nin, büyük dedesi Ömer'e, iğne yapmakla meşhur olması nedeniyle "el-İberî" lakabı verilmişti.⁶⁰ Bu lakap torunu Şühde için de kullanılıyordu.

53) İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, C. VII, s. 48.

54) Hatîb, Ebûbekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât ve züyûlih*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1417, C. XIV, s. 446.

55) İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses li'l-mucemil-müfehres*, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, Dârü'l-ma'rife, Beyrut, 1413/1992, C.I, s. 571.

56) Fuad Salih, Seyyid, *Mu'cemü'l-elkâb ve'l-esmâi'l-müsteâr fi't-târîhi'l-İslâmî ve'l-Arabî*, y.y., Beyrut, 1990, s. 19.

57) Seyyid, *Mu'cemü'l-elkâb*, s. 19.

58) İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali, *Meşyahâ*, thk. Muhammed Mahfûz, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2006, s. 202.

59) Mehmet Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ*, y.y., İstanbul, 1296, C. II, s. 123.

Sittü'l⁶¹-Ketebe (ست الكتبة): Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin hocalarından olan Ni'me bnt. Ali b. Yahya b. Muhammed b. et-Tarrâh (ö. 604/1207), Tirmizî'nin *Şemâil*'ini rivayeti ile meşhur olmuştur. Dedesi ve Ebû Şüca' el-Bistâmî'den hadis işittirmiştir. Münzirî, Fahrüddîn İbnü'l-Buhârî, İbn Halîl ve birçok muhaddise rivayette bulunmuştur.⁶² Zühd, ibadet ve sâlih amellere düşkünlüğü ile bilinen Ni'me, "kâtiplerin Efendisi" anlamına gelen "Sittü'l-Ketebe" lakabıyla meşhur olmuştur.⁶³ Birçok kadın muhaddis gibi Ni'me'nin de güzel yazı yazmasıyla meşhur olması hasebiyle bu lakap kendisine verilmiş olmalıdır. Bu lakabın kendisine verildiği bir diğer kadın muhaddis, yine güzel yazısı ile meşhur olan ve yukarıda zikri geçen Şühde'dir.

Sittü'l-Mülûk (ست الملوك): "Meliklerin Efendisi" anlamına gelen bu lakap birkaç kadın muhaddis için kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesi Hulel bnt. eş-Şeyh Ebi'l-Mekârim Mahmûd b. Muhammed b. Muhammed b. es-Seken el-Bağdâdî'dir (ö. 621/1224). Ebü'l-Vakt Sedîdüddîn Abdülevvel b. İsa b. Şu'ayb es-Siczi'den (ö. 553/1158) icazetle rivayette bulunmuştur.⁶⁴ Diğeri ise Hanbelî fakih ve muhaddis Fatma bnt. Ali b. el-Hüseyn b. Hamza'dır (ö. 710/1310) ki hadis rivayeti ile meşgul olmuş; Dârimî'nin *Sünen*'i ile Beğavî'nin eserlerini okutarak birçok hadis talebesine icâzet vermiştir.⁶⁵

el-Bülbül (الببل): "Bülbül" anlamına gelen bu lakap, ismi ve nesebi bilinmeyen fakat Sittü'l-Ulemâ (Alimlerin Efendisi) (ö. 712/1312) olarak bilinen bir kadın muhaddis için kullanılmıştır. Dımaşk'ta Derbü'l-Mihrân ribâtında hocalık yapan ve hadis rivayetiyle meşhur olan Sittü'l-Ulemâ, gece ibadetine düşkünlüğü ve irşad amacıyla verdiği tesirli vaazlarıyla bilinirdi. Vefat ettiğinde cenazesini, yetiştirmiş olduğu kadın talebeler taşımıştır.⁶⁶

el-'Azrâ (العذراء): "Bâkire, namuslu, iyi ahlaklı kadın" anlamında kullanılan bu lakap hicrî sekizinci asrın Hanbelî kadın muhaddislerinden Ümmü Abdillaz Zeyneb bnt. Kemâlidîn Ahmed b. Abdîrrahîm es-Sa'diyye el-Sâlihiyye el-Makdisiyye el-Dımaşkiyye (ö. 740/1339) için kullanılmıştır. *el-Ehâdisü'l-muhtâre* müellifi Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî'nin (ö. 643/1245) kardeşinin

60) Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s. 213.

61) ست kelimesi سيدة kelimesinin kısaltılmış hali olup, bilhassa takdir ve ihtirâm için kadınlar için kullanılmıştır. Devlet yöneticilerinin kadın yakınları için kullanıldığı gibi hadis, fıkıh vb İslâmî ilimlerde vukûfiyet sahibi kadın âlimler için de istimâl edilmiştir. (Seyyid, *Mu'cemü'l-Elkâb*, s. 158.)

62) Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillaz Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavûd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1985, C. XXI, s. 435.

63) Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtü'z-zaman fi tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd., Dâru'r-risâleti'l-âlimiyye, Beyrut, 2013, C. XXII, s. 164.

64) Zehebî, *Târîhül-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003, C.XIII, s. 665.

65) Seyyid, *Mu'cemü'l-alkâb*, s. 158.

66) Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybek, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd vd., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1418/1998, C. II, s. 402.

torunu olan, küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlayan ve önemli hadisçilerden dersler alan bu kadın muhaddis, çok sayıda talebe yetiştirmiş, 90 kişiye icazet vermiş, zamanının önemli hadisçilerinden hadis rivayet etmiş ve kendisinden de nakilde bulunulmuştur.⁶⁷ Kettânî, onun 31 rivayetinin derlendiği bir cüz'ü gördüğünü ifade etmiştir. Küçük yaşlarda iltihap nedeniyle gözlerini kaybetmiş; 94 yıllık ömründe hiç evlenmeyerek adeta kendini hadis ilmine vakfetmiştir.⁶⁸ Lakabın verilmiş nedeni de bu olmalıdır.

Sittü'l-Kudât (ست القضاة): Bu lakap, Hicrî 691'de Nablus'ta doğan ve aynı şehirde vefat eden Hanbelî mezhebine mensup Meryem bnt. Abdîrrahman b. Ahmed b. Abdîrrahman b. Abdilmun'im (ö. 758/1357) için kullanılmıştır. İbn Hacer, onun "Mu'cemu's-şeyhetü Meryem" adlı eserinden bahsetmiştir. Kendi dönemindeki muhaddislerden hadis işitmiş ve kendisi de birçok hadis talebesine rivayette bulunmuştur.⁶⁹ Kendi dönemindeki bazı kadınlara ve âlimlere hocalık yapması nedeni ile mezkûr lakabın kendisine verilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Emetü'l-Azîz (أمة العزيز): "İzzetli kadın" anlamındaki bu lakap, Zeyneb bnt. İsmail b. İbrahim b. Sâlim el-Habbâz adlı kadın muhaddis hakkında kullanılmıştır. Ölüm tarihi bilinmemekle beraber hicrî 759'da doğduğu kaynaklarda geçmektedir. Hadis tahsilinde bulunmuş, zamanının önemli âlimlerinden hadis işitmiş ve nakletmiştir.⁷⁰ Bu lakap daha önce İbn Asâkir'in de kendisinden rivayette bulunduğu Dımaşklı kadın muhaddis Şükrü bnt. Sehl b. Bişr (ö. 551/1156) ve yukarıda zikri geçen Şühde'den hadis işiten Nihâye bnt. Sadaka b. Ali el-Mukrî (ö. 629/1231) için de kullanılmıştır.⁷¹

Bintü'l-Mağrib (بنت المغرب): "Mağribin kızı" anlamına gelen bu lakap, Mağribli meşhur kadın muhaddis, Zeyneb bnt. Ahmed b. Kâsım et-Tûnisiyye hakkında istimâl edilmiştir. Hadis rivayetiyle meşgul olmuştur. Ebû Hamid ez-Zühre kendisinden rivayette bulunmuştur. Kesin tarih bilinmemekle beraber, hicrî 780'den sonra vefat etmiştir.⁷² Aslen Mekkeli olmakla beraber hayatı Mağrib'te geçtiği için kendisine bu lakap verilmiş olmalıdır.

Sittü'l-Benîn (ست البنين): "Benîn'in Seyyidesi (Efendisi)" anlamına gelen bu lakap da İbnetü Muhammed b. Mahmûd b. Benîn hakkında kullanılmıştır. İbnü's-Şahne'den (730/1330) Sahîh-i Buharî'yi okumuş, Ebû Muhammed Şerefüddîn Abdülmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasen ed-Dimyâtî'den (ö. 705/1306) hadis ilminde

67) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmineti fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Dâiretü'l-ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1392/1972, C. I, s. 244, 311; C. II, s. 248.

68) Zirikî, Hayreddin, *Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rebîn ve'l-müsteşrikin*, Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1986, C.III, s. 65.

69) Seyyid, *Mu'cemu'l-elkâb*, s. 158.

70) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 249.

71) Zehebî, *Târîhül-İslâm*, C. XII, s. 29; C. XIII, s. 912.

72) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 249.

icazet almış ve Ebû Hamid ez-Züheyre kendisinden rivayette bulunmuştur.⁷³ Dedesinin babasının adı Benîn olduğu için muhtemelen ona nisbeten “Benîn ailesinin seyyidesi” anlamına gelen bu lakap kendisine verilmiştir.

Sittü'l-Hutebâ (ست الخطباء): “Hatiplerin Efendisi” şeklinde tercüme edilebilecek bu lakap, devrinin muhaddislerinden hadis dinleyen ve Mısır ile Dimaşk'ta hadis rivayetinde bulunan İbnetü'l-Kâdî Takiyüddîn Ali b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 773/1372) için kullanılmıştır.⁷⁴ Muhtemelen hitabetteki yeteneği ve şöhreti dolayısıyla bu lakap kendisine verilmiştir.

Bintü'l-Harîzânî (بنت الخريزاني): “Harîzân'ın kızı” şeklinde tercüme edilebileceğimiz bu lakap, Şehavî'den icazet alan kadın muhaddislerden Zeynü'l-Arab bnt. Abdîrahman b. Ömer b. Hüsey'n'e (ö.751/1304) verilmiştir.⁷⁵ Memleketine nisbetle bu lakab kendisine verilmiş olmalıdır.

Sittü's-Şâm (ست الشام): “Şam'ın Seyyidesi” manasını taşıyan bu lakap da, Eyyûbîler'in kurucusu Ebü'l-Muzaffer Salâhuddîn b. Necmiddîn Eyyûb'un (ö. 589/1193) kız kardeşi olan Fatıma Hatun b. Necmiddîn Eyyûb için kullanılmıştır. “Şâmiye” lakabının da kendisine verildiği rivayet edilmektedir.⁷⁶ Ağabeyinin, Şam bölgesinin kudretli sultanı olması ve hadis ilmiyle meşguliyeti nedeniyle mezkûr lakap kendisine verilmiş olmalıdır.

Sittü'l-'Irâk (ست العراق): Daha önce hayatı hakkında bilgi verilen Şühde bnt. Ebî Nasr Ahmed b. el-Ferec b. Ömer hakkında kullanılan ve “Irak'ın Efendisi” anlamına gelen bu lakap, yaşadığı bölgeye nisbetle Şühde'ye verilmiştir. Meşyehâ sahibi olduğu rivayet edilen bu kadın muhaddis Bağdat'ta doğmuş ve aynı şehirde vefat etmiştir.⁷⁷

Sittü'l-Ecnâs (ست الأجناس): “Cinslerin Efendisi” anlamına gelen lakap el- Hasen b. Dînâr ve devrindeki diğer muhaddislerden rivayetlerde bulunan ve 82 yıl yaşayan Muvafakiyye bnt. Abdilvehhâb b. Atîk el-Mısıriyye (ö. 712/1312) için istimâl edilmiştir.⁷⁸

Sittü'l-Ehl (ست الأهل): “İşin ehli olanların Efendisi” şeklinde tercüme edeceğimiz bu lakap el-Mübâreke bnt. eş-Şeyh Ebi'l-Berekât Abdilmelik b. Ahmed (ö. 513/1119) için kullanılmıştır.⁷⁹ Ayrıca Ümmü Ahmed İbnetü Ulvân b. Saîd (ö. 703/1306) hakkında da bu lakap zikredilmiştir. Zehebî onun hadis işittiğini, sâliha bir kadın olarak bildiğini ve 85

73) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 258.

74) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 258-259.

75) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 247.

76) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 259.

77) Yusuf, *el-Müellifât mine'n-nisâ*, s. 58-61.

78) İbnü'l-İmâd, Abdülhayy b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnavûd, Dâr İbn Kesîr, Beyrut, 1986, C. VIII, s. 57.

79) Zehebî, *Târîhül-İslâm*, C. XI, s. 212.

yıl yaşadığını nakletmiştir.⁸⁰ Bu lakabın kendisi için kullanıldığı diğer bir kadın muhaddis de Mekke’de vefat eden, Ümmü Rîm Takiyye bnt. et-Takî Muhammed b. en-Necm Muhammed’dir (ö. 891/1486). Devrinin önemli erkek ve kadın muhaddislerden hadis işitmiş ve rivayette bulunmuştur.⁸¹ Mezkûr lakap, hicrî dokuzuncu asırda yaşayan kadın muhaddislerden Habîbe bnt. er-Rıza Muhammed b. el-Muhib Muhammed et-Taberî el-Mekkî için de istimâl edilmiştir. Hicrî 814’te Aîşe bnt. İbn Abdilhâdî ve dönemindeki diğer bazı hadis âlimlerinden icazet almıştır.⁸²

Hâtûn (خاتون): Memlükler’de bazı soylu kadınlar için bir saygı ifadesi olarak kullanılan bu lakap, bazı kadın muhaddisler için de kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, Irakî ve Heysemî gibi önemli hadis âlimlerinden icazet alan Aîşe bnt. Abdurrahman b. Ali el-Mekkî’dir. Bir diğeri ise İbnetü Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ed-Dımaşkî’dir ki, “bintü’l-fakîh” ve “bintü’l-müezzin” olarak da bilinir. Babasının fakih bir müezzin olması nedeniyle bu şekilde anılmış olmalıdır. Dönemindeki alimlerden hadis işitmiş ve rivayette bulunmuştur.⁸³

es-Sûfiyye (الصوفية): Bu lakapla anılan ilk kadın muhaddis, Fatma bnt. Abdurrahman b. Ebi’s-Salih el-Harrâniyye’dir (ö. 312/924). Bağdat ve Mısır’da yaşamış, hadis rivayeti ile meşgul olmuştur. Yün elbise giyip gece boyunca ibadet ederek zühd hayatını tercih etmiş, takvası ve dünya lezzetlerinden uzak kalışı ile bilinmiş; bu nedenle mezkûr lakapla meşhur olmuştur.⁸⁴ Mezkûr lakapla anılan Atike bnt. Ahmed b. Muhammed ise, hicrî dördüncü asrın kadın muhaddislerinden olup Ebûbekr eş-Şiblî, Cafer b. Muhammed el-Huldî (ö. 349/959) ve babasından hadis dinlemiştir. Hadis ilmindeki vukûfiyetinin yanında takvası, fazileti ve tasavvufla iştigâli nedeniyle “es-Sûfiyye” lakabıyla şöhret bulmuştur.⁸⁵

Müsnode (مسندة): Ayşe bnt. Hasan b. İbrahim el-Verkaniyye el-İsbehâniyye (ö. 463/1071) İsfehân ve çevresindeki dönemin muhaddislerinden hadis işitmiş ve rivayette bulunmuştur. İbn Mende’nin *el-Emâli*’sini Sem’anî’ye okutmuştur. “Müsnode” lakabıyla meşhur olmuştur. Hadislerin senetleri hususundaki ilmî vukûfiyeti sebebiyle bu lakap kendisine verilmiş olabilir. İlminin genişliğinin yanında vaaz, irşad faaliyetleri ve zühdüyle meşhur olmuştur.⁸⁶

80) İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zehab*, C. VIII, s. 16.

81) Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmî*, C. XII, s. 146.

82) Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmî*, C. XII, s. 19-20.

83) Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmî*, C. XII, s. 23.

84) Hatîb, *Târîhu’l-Bağdat*, C. XIV, s. 442.

85) Safedî, *el-Vâft bi’l-vefiyyât*, thk. Ahmed Arnavûd, Dâr ihyâi’t-türâs, Beyrut, 2000, C. XVI, s. 320; Ömer Rıdâ, *Kehhâle, A’lâmü’n-nisâ*, y.y, Beyrut, 1402/1982, C. III, s. 200.

86) Zehebî, *el-İber fi haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es- Said, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1405, C. II, s. 311; *Siyer*, C. XVIII, s. 302, 303.

Kerime bnt. Ahmed b. Muhammed el-Merveziyye de (ö. 463/1071), aynı lakapla meşhur olan kadın muhaddislerdendir. Hadis rivayetiyle meşgul olmuş, Sahîh-i Buharî'yi önemli hadisçilerden okumuş ve rivayet etmiştir. Hiç evlenmemiş ve bu şekilde 100 yaşlarında Mekke'de vefat etmiştir.⁸⁷ Aynı lakapla şöhret bulan Bîbî bnt. Abdissamed'in zikri ilk bölümde geçmişti.

Bu lakapla meşhur olan bir başka kadın muhaddis ise, Şam'da yaşayan Sittü'l-Vüzerâ bnt. Şemseddîn Ömer b. Esad et-Tenûhiyye'dir (ö. 717/1317). *Sahîh-i Buharî*'yi defalarca okutmuş ve birçok muhaddise ders vermiştir. Hadislerin isnadlarına olan vukûfiyeti nedeniyle kendisine mezkûr lakap verilmiştir.⁸⁸

"Müsnide" lakabıyla bilinen bir başka kadın muhaddis Ümmü Fatıma bnt. eş-Şeyh İbrahim b. Mahmud el-Betâih el-Ba'î'dir (ö. 786/1384) ki, sâliha, âbide bir kadın olduğu nakledilmiştir.⁸⁹

Zeynü'd-dâr (زين الدار): "Evin süsü" anlamına gelen bu lakap, hicrî 739 veya 740'ta doğan Vecîhe bnt. Ali es-Sa'îdiyye el-İskenderiyye (ö. 732/1131) için kullanılmıştır. Devrinin muhaddislerinden hadis işiten Vecîhe, Yusuf es-Sâvî, Ya'kûb el-Hemedânî gibi muhaddislerden icazet almıştır. Meşyahâ sahibi olduğu nakledilmiştir. İskenderiyye'de vefat etmiştir.⁹⁰

Müsnidetü'd-dünya (مسندة الدنيا): Hicrî sekizinci asrın önemli kadın muhaddislerinden ve İbn Hacer'in hocalarından olan Fatıma bnt. Muhammed (803/1400) için, uzun ömürlü olması ve bu nedenle daha âli isnatlarla rivayette bulunması nedeniyle "Müsnidetü'd-dünya" lakabı kullanılmıştır.⁹¹ Bu lakabın verildiği bir başka kadın muhaddis ise Aişe bnt. Muhammed b. Abdilhâdî b. Abdilhumeyd Ümmü Muhammed el-Karaşî'dir. Hicrî 723 yılının Ramazan ayında doğmuş; 816'da da Dımaşk'ta vefat etmiştir. Döneminin meşhur muhaddislerinden hadis semâ etmiş ve çok sayıda kişiye rivayette bulunmuştur.⁹²

Muvaffakiyye (موفقية): "Başarılı kadın" anlamına gelen bu lakap, hicrî 740'ta doğan Ümmü Halîl Hatîce bnt. eş-Şihâb Ahmed b. en-Necm et-Taberiyye el-Mekkiyye (ö. 814/1411/1412) için kullanılmıştır. Ninesinden ve devrindeki birçok âlimden hadis dinleyen bu kadın muhaddis, yaptığı hayırlarla bilinen güzel ahlaklı bir kadındı. Hayatının sonlarına doğru bir sakatlık yaşadı ve yürümede zorluk çekti. Mekke'de vefat etti.⁹³

87) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata- Mustafa Abdulkadir Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 1412/1992, C. XVI, s. 135-136.

88) Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ*, C. I, s. 295.

89) Zehebî, *el-İber*, C. IV, s. 28.

90) Yusuf, *el-Mütellifât mine'n-nisâ*, s. 103.

91) İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses*, C. II, s. 389-392.

92) Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, C. XII, s. 81.

93) Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, C. XII, s. 25.

Sa'âde (سعادة): “Mutluluk, bahtiyarlık” gibi anlamlara gelen bu lakap da, bir saygı ifadesi olarak bazı kadınlar için kullanılmıştır. Mekke’de vefat eden kadın muhaddislerden Hatîce bnt. el-Vecîh Abdurrahman el-Hâşimî el-Mekkî’nin (ö. 860/1456) lakabı olarak da bilinmektedir. Amcasından hadis dinlemiş; Irakî ve Heysemî’den icazet almıştır.⁹⁴

Mübâreke (مباركة): “Bereketli, uğurlu, saygı değer” anlamlarına gelen bu lakap, Fâtıma bnt. Ebi'l-Yemen Muhammed b. eş-Şihâb et-Taberî(ö. 836/1432) için kullanılmıştır. Hicrî 776’da halalarından hadis işitmeye başlayan Fatıma, birçok muhaddisten icâzet almıştır. Mekke’de vefat etmiştir.⁹⁵

Halîme (حليمة): “Yumuşak huylu kadın” anlamına gelen bu lakap da, Mekke’de yaşayan ve aynı şehirde vefat eden Fatıma bnt. Ahmed b. Muhammed el-Mahzûmî (ö. 837/1433) için istimâl edilmiştir. Birçok icâzete sahip olup oğlu ve torunları kendisinden rivayette bulunmuşlardır.⁹⁶

el-Kâtibe (الكاتبة): Fatıma bnt. Hasan b. Ali el-Bağdâdiyye (ö. 480/1087), Bağdat’ta önemli hadis âlimlerinden hadis okumuş ve rivayette bulunmuştur. Onu meşhur eden şeylerden biri de yazısının çok güzel olmasıdır ki lakabı da bu nedenle verilmiştir. Kendi döneminde Rumlarla yapılan bir anlaşmayı kaleme almış; ilk Selçuklu veziri Amîdü'l-Mülk’e de bir sayfa yazı yazmış ve iltifata mazhar olmuştur.⁹⁷ Kadın muhaddislerin genel olarak yazıları çok güzel olduğundan bu lakap birçoğu için kullanılmıştır. Yukarıda zikri geçen Şühde⁹⁸ ve Fâtıma bnt. Ali el-Müeddîb (ö. 480/1087)⁹⁹ bunlardır.

el-Muallime (المعلمة): Cum’a bnt. Bişâr b. Ahmed b. el-Muallimetü'l-İsbehâniyye, hicrî beşinci ve altıncı asırlarda İsfehân bölgesinde yaşamıştır. Hadis rivayetiyle meşhur olmuştur. Sem’anî de kendisinden rivayette bulunmuştur. Kuran eğitime verdiği önem ve çok sayıda çocuğa Kur’an öğretmekle meşguliyetinden dolayı kendisine “el-Muallime” lakabı verilmiştir.¹⁰⁰

Dav’ü’s-sabâh (ضوء الصباح): “Sabahın ışığı” anlamına gelen bu lakap, iki kadın muhaddis için kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, Acîbe bnt. Muhammed el-Bâkîdârî el-Bağdâdî’dir. (ö. 647/1249) Devrinin önemli hadisçilerinden ders almış ve hadis rivayet etmiştir. Kendisinin bir meşyahâ türü esere sahip olduğu nakledilmiştir.¹⁰¹ İkinci olarak bu

94) Sehâvî, *ed-Dav’ü'l-lâmî*, C. XII, s. 28.

95) Sehâvî, *ed-Dav’ü'l-lâmî*, C. XII, s. 99-100.

96) Sehâvî, *ed-Dav’ü'l-lâmî*, C. XII, s. 88.

97) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, C. XVI, s. 272.

98) Yusuf, *el-Müellifât mine'n-nisâ*, s. 58-60.

99) İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1997, C. VIII, s. 318.

100) Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, C. I, s. 201.

101) Zehebî, *Siyer*, C. XXIII, s. 233.

lakap Hatice (Zabye) Ümmü'r-Rimmâl bnt. eş-Şeyh Fahrüddîn Osman b. Muhammed'e de verilmiştir. Küçük yaşlarından itibaren babasının himayesinde ilim tahsil eden bu kadının muhaddis, babasının vefatından sonra Mekke'den Kahire'ye göç etmiş, hicrî 734'teki vefatına kadar bu şehirde yaşamıştır. Babası ve başkalarından hadis işitmiştir.¹⁰²

Bintü'l-Bağdâdiyye (بنت البغدادية): Memlükler dönemi kadın muhaddislerinden olan Fâtıma bnt. Abbâs el-Bağdâdiyye'ye bu lakap yaşadığı yere nisbetle verilmiş olmalıdır. İbn Teymiyye ve İbn Recep el-Hanbelî gibi önemli alimlerin takdirini kazanan Fâtıma, kadınlara vaaz vermiş ve hadis ilmiyle meşgul olmuştur.¹⁰³

Kurretü'l-'Uyûn (قرة العيون): "Gözlerin incisi" anlamına gelen bu lakap da, Hâcer bnt. Ali b. Ömer (ö. 777/1375) için kullanılmıştır. Hacer, Ali el-'İzz el-Harrânî'den hadis dinlemiştir.¹⁰⁴

Zehrâ (زهرة): "Çiçek" anlamına gelen bu lakap, Takiyye bnt. Ömer b. Hüseyin el-Hutenî için kullanılmıştır. Ali en-Necîb'den hadis dinlemiştir. İbn Hacer, hocalarından bazılarının bu kadın muhaddisten hadis dinlediklerini nakletmiştir.¹⁰⁵

Tevfik (توفيق): "Başarı" anlamına gelen bu lakap, Zeyneb bnt. Ali b. Ahmed b. Abdilazîz el-Hâşimî (ö. 827/1424) için istimâl edilmiştir. el-Muhîb es-Sâmit, Ebü'l-Hevl el-Cezerî ve diğer muhaddislerden hadis dinlemiştir. Mekke'de vefat etmiştir.¹⁰⁶

Nesîm (نسيم): "Hafifçe esen rüzgâr" anlamına gelen bu lakap, babasından hadis işiten kadın muhaddis Ümmü'l-Hasen bnt. Ebi'l-Yemen Muhammed b. Ahmed el-Mekkî (ö. 827/1424) için kullanılmıştır.¹⁰⁷

Ümmü'l-mesâkin (ام المساكين): "Fakirlerin annesi" anlamına gelen ve ezvâc-ı tâ-hirattan Zeynep bnt. Huzeyme için daha önce kullanılan bu lakap, hicrî dokuzuncu asrın önemli kadın muhaddislerinden olan ve hicrî 768'de Medine'de doğan Zeynep bnt. Abdillâh el-Yafî'î (ö. 846/1442) için de istimâl edilmiştir. Devrinin hadis alimlerinden icazetler alan ve kendisinin ait bir *Meşyehâ*'nın olduğu rivayet edilen¹⁰⁸ Zeynep'e, muhtemelen fakirlere yapmış olduğu hayırlar nedeniyle bu lakap verilmiştir.

eş-Şeyhâ (الشيخة): Hadis ilminde bir cerh-ta'dil lafzı olarak erkekler için kullanılan "eş-şeyh" tabirinin lügavî olarak müennes formu olan "eş-şeyhâ", Kurân ve hadis gibi ilimleri ders veren, güvenilir ve ilim sahibi bazı kadın muhaddisler için bir lakap olarak istimâl edilmiştir. Bu tabir cerh-ta'dilde hem güvenilir hem de zayıf erkek muhaddisler

102) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 399.

103) Safedî, *A'yânü'l-asr*, C. IV, s. 28.

104) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. VI, s. 166.

105) İbn Hacer, *ed-Düreri'l-kâmine*, C. II, s. 61, 246.

106) Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, C. V, s. 412.

107) Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, C. XII, s. 129.

108) Kettânî, Muhammed Abdulhay Hasenî, *Fihrisül-fehâris ve'l-esbât ve Mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşhât ve'l-müselâlat*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1982, C. II, s. 653.

için kullanılmış olsa da (Yücel, 2010, 39/50) müennes formu olan “eş-şeyhâ” tabiri, sadece güvenilir, ilim sahibi kadın muhaddisleri tavsifte zikredilmiştir. Ancak bu kavram, kadın muhaddisler için bir cerh-ta’dil tâbiri değildir.

Mezkûr lakabın kendilerine verildiği bazı kadın muhaddisler şu şekildedir: 94 yıllık hayatında hadis ilmine hizmet eden Zeyneb bnt. Mekkî b. Ali el-Harrânî (ö. 688/1289) Dımaşk ve Mısır’da ilmî faaliyetlerde bulunan, vâizliği ve zühdüyle bilinen Ümmü Zeynep Fâtıma bnt. Abbâs el-Bağdâdî (ö. 741/1340); hiç evlenmeyip uzun hayatı boyunca hadis ilmine hizmet eden Ümmü Abdillâh Habîbe bnt. el-Hatîb İzzüddîn (ö. 745/1344)¹⁰⁹ Kadın muhaddislere en çok verilen lakaplardan biri “eş-şeyhâ”dır.

Sonuç

Asr-ı saadetten itibaren kadınların hadis rivayeti hususunda önemli bir konuları mevcuttur. Ancak kadın muhaddislerin özellikle Eyyübîler ve Memlûkler döneminde diğer dönemlere nisbeten ilim ve kültür hayatında daha çok temâyüz ettikleri görülmüştür. Memlûkler döneminde maddî imkânların artması, zengin devlet adamlarının eşleri, kızları ve akrabalarına yönelik maddî-manevî destekleri, bu dönemde inşa edilen medreseler ve ilim merkezleri, kadınların tedris faaliyetinde bulunmalarına imkân tanınması gibi etkenlerin de tesiriyle kadınların hadis ilmindeki önemi ve görünürlüğü artmıştır. Kadın muhaddislerin tarihsel süreçte Kur’an öğretimi, vaaz, güzel yazı ve hat alanlarında da oldukça etkin oldukları da tespit edilmiştir.

Kadın muhaddislere verilen lakapların bir kısmı ilmî sebeplerle verilmiştir: Müsnide, müsnetü’l-d-dünya, şeyhâ, muallime, kâtibe, sittü’l-ketabe, sittü’l-kudât, fahrü’n-nisâ vb. Bir kısmı babalarının veya dedelerinin mesleğine nisbetle verilmiştir: Bintü’l-bakkal, bintü’l-keyyâl, el-İberî vb. Bazı lakaplar yaşadıkları veya doğdukları coğrafyaya nisbetle verilmiştir: Bintül-mağrib, Bintü’l-Bağdâdiyye, Sittü’ş-Şâm, Sittü’l-Irak vb. Kadınlara verilen lakapların hiçbirinin olumsuz anlam taşımaması da dikkat çeken bir husus olarak tespit edilmiştir.

Bilhassa Memlûkler döneminde yerel bir saygı ifadesi olan, daha çok zengin ve devletli kadınlar için kullanılan ve “seyyide” anlamına gelen “sitt” ile ondan türetilen diğer lakapların, kadın hadisçiler için de istimâl edilmiş olması, hadis ilmiyle meşguliyetin mezkûr dönemde kadınlar için yüksek bir statü sağladığını göstermektedir.

Kadın sahâbîlere verilen lakapların tamamı, ilmî sebepler dışındaki sâiklerle verilmiştir. Bu dönemde hadis ilminin ve muhaddis kavramının tam olarak teşekkül etmemiş olması, bu durumun en önemli sebebi olmalıdır. Kadın muhaddisler için altın dönem olarak nitelendirilebilecek hicrî 8. ve 9. asırlar, onlara verilen lakapların da en çok yoğunlaştığı dönemi ifade eder. Bu dönemdeki lakapların, daha çok ilmî alandaki yetkinlikleri nedeniyle verilmiş olması da bu tezimizi desteklemektedir. Özellikle müsnide, şeyhâ,

109) Zehebî, *el-İber*, C. IV, s. 39-40, 136.

sittü'l-ulemâ, sittü'l-kudât gibi lakaplar bu dönemde oldukça sıklıkla kullanılmıştır. Bu durum, kadın muhaddislerin toplum içinde ve ulema arasında edindikleri saygın konuma da delâlet etmektedir. Kadın muhaddisler için kullanılan hemen hemen hiçbir olumsuz lakaba rastlanılmamış olması da onlara duyulan saygının bir göstergesidir.

Kaynakça

- Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır, Dâr-u tavkî'n-necâh, I-IX, 1422.
- Ciyânî, Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed el-Gassânî, *Takyîdü'l-mühmel ve temyîzü'l-müşkil*, thk. Ali b. Muhammed el-Umrân, Muhammed Azîz Şems, Mekke: Dâr-rül-âlemi'l-fevâid, I-III, 2000.
- Clot, Andre, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-Arabî, 1405.
- Emiroğlu, Nagihan, “*Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği*”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 37, 33-70.
- Erdoğan Marsak, Emine, “*Türkiye’de Hadis İlminde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi*”, *HADITH*, 2020, S. 4, 51-88.
- Eren, Mehmet, “*Kadınların Hadis İlmine Katkıları*”, *AÜİFD*, Ankara, 2003, C. 44, S. 1, 83-110.
- Hatîb, Ebûbekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât ve züyûlih*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, I-XXIV, 1417.
- İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dârü'l-ceyl, 1992.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-Mecmaü'l-müesses li'l-mucemi'l-müfehres*, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1413/1992.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'l-elbâb fî'l-ekâb*, thk. Abdülazîz Muhammed b. Sâlih, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, I-II, 1989.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *ed-Düreri'l-kâmineti fî a'yânî'l-mietî's-sâmine*, Haydarâbâd: Dâiretü'l-ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1392/1972.
- İbn Kâyyim, el-Cevziyye, Muhammed b. Ebûbekr ed-Dîmaşkî, *et-Tibyân fî eyâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Sâlim el-Bağâtî, Mekke: Dâr 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1429.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, I-XV, 1414.
- İbn Sa'd, Muhammed el-Hâşimî el-Basrî, *Kitabü't-tabakâti'l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, I-VIII, 1410/1990.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali, *Meşyahâ*, thk. Muhammed Mahfûz, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2006.
-, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, I-XIX, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, I-X, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *Üsdü'l-ğâbe*, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1989.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhayy b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnavûd, Beyrut: Dâr İbn Kesîr, I-XI, 1986.
- Kotan Varlık, Sehal D., *Hadis Rivayetinde Kadın Sahâbiler*, İstanbul: Hikav Yayınları, 2020.
- Kehhâle, Ömer Rıdâ, *A'lâmü'n-nisâ*, Beyrut:y.y, I-V, 1402/1982.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay Haseni, *Fihrisül-fehâris ve'l-esbât ve Mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşihât ve'l-müselselât*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, I-II, 1982.
- Mehmet Zihnî, *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul: y.y., I-II, 1296.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn İbn el-Haccâc, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, I-V, trs.
- Nedvî, Muhammed Ekrem, *Al-Muhaddithat: The Woman Scholars in Islam*, London: Interface Publications, 2007.
- Özkan, Halit, *Memlüklerin Son Asrında Hadis, Kahire 1392-1517*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Sabuncu, Ömer, *Müminlerin Anneleri*, Ed. Adnan Demircan-Ömer Sabuncu, İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefiyyât*, thk. Ahmed Arnavûd, Beyrut: Dâr ihyâi't-türâs, I-XXIX, 2000.
- Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybek, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd vd., Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1418/1998.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kâhirî, *ed-Dav'ü'l-lâmî li ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayât, I-XII, trs.
- Seyyid, Fuad Salih, *Mu'cemü'l-elkâb ve'l-esmâi'l-müsteâr fi't-târîhi'l-İslâmî ve'l-Arabî*, Beyrut: y.y., 1990

- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtü'z-zaman fi tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd., Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlimiyye, 2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Çev. Muhammed Enes Topgöl, Faik Akçaoğlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvâd Maruf, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, I-VI, 1998.
- Yalçın, Mehmet Fatih, “*Memlükler Döneminde İlmî Hayatta Bir Kadın: Meryem el-Ezraiyye*”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum, 2018, S. 50, 295-319.
- Yazıcı, Mahmut, “*İlahiyat Fakültelerinde Sahâbilerle İlgili Tamamlanmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme*”, *EKEV*, Erzurum, 2014, C. 18, S. 59, 457-488.
- Yılmaz, Muhammet, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Muhammet, “*Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlimine Katkıları (Memlükler Dönemine Kadar)*”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, August 2016, C. 2, S. 1, 378-388.
- Yiğit, İsmail, “*Memlükler Zamanında (1250-1517) Kadın*”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2004, C. 40, S. 2, 131-144.
- Yusuf, Ramazan Muhammed Hayr, *el-Müellifât mine'n-nisâ ve müellefâtühünne fi't-târîhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2000.
- Yücel, Ahmet, “*Şeyh*”, *DİA*, İstanbul, XXXIX, 2010, s. 50.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Târîhül-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, I-XV, 2003.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavûd, Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1985.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-İber fi haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Said, Beyrut: Dâru'l-küttübi'l-İlmiyye, I-IV, 1405.
- Ziriklî, Hayreddin, *Ķâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşriĶîn*, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1986.

